

ВУАН. – 1930. – №4. – С. 11 – 20; Фінкель О.М. Термінологічне шкідництво і його теоретичне коріння // Мовознавство. – 1934. – № 2. – С. 63 – 81; Матвієнко О. Стилистичні паралелі. (Проти пуризму). – Х., 1932; Каганович Н. Про українські словники // Прапор марксизму. – 1930. – № 3. – С. 123 – 126; Горещкий П.Й. Історія української лексикографії. – К., 1963; Зайцева Т.В. 40 років радянської лексикографії. // Дослідження з мовознавства в Українській РСР за сорок років. – К., 1957. – С. 93 – 122; Жовтобрюх М.А. Вказ. праця; ⁹Романенко А.П. Советская философия языка: Е.Д. Поливанов – Н.Я. Марр // Вопросы языкознания. – 2001. – № 1. – С. 110 – 122 – С. 110.; ¹⁰Романенко А.П. Типы советской культуры и язык // Вопросы стилистики. – Вып. 27. – Саратов, 1999; Алпатов В.М. Книга «Марксизм и философия языка» и история языкознания // Вопросы языкознания. – 1995. – №5 та ін.; ¹¹Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во II пол. XX века (опыт парадигмального анализа) // Язык и наука конца 20 века. – М., 1995; Рудяков А.Н. Лингвистический функционализм и функциональная семантика. – Симферополь, 1998; Космеда Т.А., Гажева І.Д. Аспекти й методика вивчення слова у контексті зміни лінгвістичної парадигми // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 36 – 46; Алпатов В.М. Предварительные итоги лингвистики XX века // Вестник Моск. ун-та. – 1995. – № 5. – С. 83, 87 та ін.; ¹²Базиев А.Т., Исаев М.И. Язык и нация. – М., 1973. – С. 78-79; Емсиханов Т. Соотношение национальной и языковой консолидации: Автореф. на соиск. уч. степ. канд. филос. наук. – Алма-Ата, 1974; Іванишин В. Мова і нація. – Львів, 1992; ¹³Шпет Г.Г. Введение в этническую психологию // Сочинения. – М., 1989. – С. 475 – 574, 479; ¹⁴Проблема порушена в попередній статті: Солодкіна Т.В. Епістемологічні питання формування української теорії термінотворення // Актуальні питання української лінгвістики: теорія і практика. – К., 2001. – Вып. III; ¹⁵Лакофф Дж. Лингвистические гештальты // Новое в зарубежной лингвистике. – 1981. – Вып. 10. – С. 359; ¹⁶За А. Вежбицькою концепт розглядається як комплекс культурно зумовлених уявлень про предмет.

Вакульчук С.П., пошукувач.

МОРФОЛОГІЧНІ ДІАЛЕКТНІ ОСОБЛИВОСТІ В МОВОТВОРЧОСТІ Б.ЛЕПКОГО

Стаття присвячена аналізу діалектної специфіки літературного тексту Б.Лепкого.

The article is dedicated to the analysis of dialect specificity of the literary text of B. Lepkyj.

Літературна мова завжди виростає на основі розмовної мови

певних центрів чи місцевостей, вбираючи в себе елементи інших діалектів. Найбільше збагачується діалектними формами мова художньої літератури. Якого б ступеня розвитку не досягла літературна мова, весь час вона живиться розмовною мовою певної місцевості. У цьому виявляється її сила та постійне оновлення. Діалекти існують не тільки як вияв сьогоднішньої мови народу, а й тому, що говори та говірки є постійним джерелом збагачення літературної мови протягом її історичного буття. За багато десятиліть, навіть століть діалектні сили в літературній мові настільки змінюються, що їх сліди можна відшукати лише за допомогою наукового аналізу. Про те, що ці діалектні сили живуть у літературній мові, свідчать попередні періоди розвитку літературної мови. Вони виявляються в різних діалектних основах, у джерелах живлення мови окремих письменників. Ці джерела існують як факти історії літературної мови і виявляються одночасно як факти впливу на письменників, а, отже, і впливу на літературну мову.

Багатою на діалектизми є художньо-образна мова творів Б.Лепкого. Його поезія ввібрала в себе красу і багатство народної мови Поділля. Чому Б.Лепкий звертається до діалектів при написанні своїх віршів? Основною причиною є те, що автор сам був носієм даного діалекту. Він користувався діалектною лексикою, формами слів як своєю основною щоденною лексикою. Вона для нього була звичною і набагато зручнішою, придатнішою для використання, ніж добре знайома, але все-таки віддалена від повсякденного життєвого користування літературна мова. Другою досить важливою причиною звертання автора до діалектної мови при написанні своїх художніх творів є орієнтація на населення, на свого постійного читача.

Особливо цікаво, що автор при написанні своїх творів не повністю відтворює окрему говірку. Основна частина діалектних форм у віршах дає підстави твердити про індивідуальний авторський стиль мови письменника. Важливе значення при цьому мають ще й такі особливості:

- а) багато спільних мовних елементів перехрещуються у діалектних говорах та літературній мові;
- б) у автора часто використовуються літературні форми, відмінні від діалектних, які характерні саме для нього;
- в) власне діалектна лексика, що не знайшла підтримки в літературній українській мові, але характерна для авторського ідіостилу.

Наведені властивості є найголовнішими у мові творів

Б.Лепкого. Найбільшої ваги, на нашу думку, набуває перша особливість. Для Б. Лепкого характерним є “паралельне” використання діалектних і літературних форм, тобто специфічне “олітературення” діалектних одиниць мови.

Важливою є та обставина, що найчастіше вживаються діалектизми у мові героїв, персонажів та в мові автора. Оскільки в поезії Б.Лепкого авторська мова збігається з мовою ліричного героя (часто автор сам виступає як ліричний герой), то розмежування часто неможливе.

У поезії Б.Лепкого зустрічаються цілі пласти діалектів, причому діалекти різних мовних рівнів: лексичні, морфологічні, фонетичні, синтаксичні. На морфологічному рівні серед діалектних форм слів можна виділити дві групи: морфемні та власне морфологічні. Морфемні включають діалектні відмінності слів на відміну від літературних на рівні словотвору. Тут має місце безафіксне творення слів, вживання одних афіксів замість інших, метатеза та ін.

Звернемо увагу на морфемні особливості діалектизмів, які найчастіше вживаються Б.Лепким у поезіях¹.

1. У зворотних дієсловах 3-ї особи однини відсутній суфікс – **ть-**, а замість частки **-ся** вживається **-сь-**:

*І ми пішли, пішли над тую річку,
Що звесь чуттям, коханням і тугою...(69)*

2. У 3-й особі однини та множини у дієслові “падати” відсутній суфікс **-а-**:

*Лист з дерев **паде**
І тремтить трава...(43)*

3. Афіксальний спосіб творення слів:

*І **найшла** (дівчина) в Черемоші
І розраду, і весілля...(64)
І не **стріну** (її) та й не побачу
Тим більше люблю, чим більше трачу...(134)*

4. У творенні відмінкових прикметників замість суфікса **-ов-** використовується суфікс **-н-**:

*В достиглім житті коник **польний** грає...(53)*

5. Дуже часто зустрічаємо **“най”** замість **“нехай”**:

***Най** спочинуть руки
І душі людські теж **най** відпочинуть...(95)*

6. Замість префікса **од-** в словах знаходимо префікс **від-**:

*Світів відвічна метушня
І смерті ніч, й життя зірниця –
Усе в моїй душі міститься...(56)*

7. За аналогією до слів “вразливий”, “примхливий” твориться віддієслівний прикметник “**дрімучий**”:

***Дрімливий**, тихий вічно сонний,
Мов потонулий у нічній симфонії –
Знаю став бездонний...(60)*

8. Творення прикметника від іменника “ранок” відбувається абсолютно інакше, ніж у літературній формі, а саме за допомогою префікса **по-** та суфікса **-н-**:

*Із-за скель **порання** зоря
Встає таємно, боговійно...(61)*

(У літературній мові – “ранкова зоря”, “вранішня зоря”).

9. У літературній мові немає префікса **в-** у слові “стидатися” в той час як у Б.Лепкого зустрічаємо:

*ТЬфу! **Встидайся!** Гріх великий!..(62)*

10. У займеннику прикметникового походження відсутня частка **-сь-**:

*Чи **який** стрілець завзятий,
Що пустився за сарною...(64)*

11. Відсутність частки **-ся** у зворотних дієсловах минулого часу:

*Чи дівчина, що **вертала**
Від ворожки з ліком-зіллям...(64)
Тут батька вбила, там синів, а там
Дівча **остало** в хаті сам на сам...(110)*

12. За аналогією до слів “плеще”, “щебече” (3-я особа однини) твориться дієслово “**шелестить**”:

*Студена хвиля **плеще**
Об круті береги
І очерет **шелесте**
І б’ється без ваги
Об камінь...(69)*

13. При творенні пестливих форм прикметників та займенників замість суфікса **-ісіньк-** автор використовує **-іськ-**, а замість **-н-** у поєднанні з **-еньк-** – **-оньк-**:

*Відчинилися небесні шлюзи,
День і ніч **дрібонький** дощ паде...(75)*

Одніський на пустій гілляці
Тріпочеться останній лист...(89)

14. У зменшених формах іменників спостерігаємо відсутність суфікса:

*Жде листок останній на **галузі**,
Поки вітер його відорве...(75)*

15. Збереглася давня форма слова “зловісний”, у якій замість суфікса **-сн-** знаходимо **-щ-**:

*Часом лиш **пес** завис,
Або сова **зловіщо** заскиглить...(78)*

16. Замість префікса **за-** в дієсловах доконаного виду 3-ої особи однини вживається **в-**:

*Глибоким тихим **вснуло** сном
Усе кругом...(79)*

17. Поширене використання прикметників з префіксом **без-**:

*В городі цвітуть білі квіти,
Як в хаті **безсонячний** діти...(80)
Мабуть йому так було писано
Безсердечною рукою...(331)*

18. Вживання зворотної частки **-ся-, -сь-** у словах, в яких у літературній формі вона відсутня:

*Вийду в город. Там луки **розцвілися**...(139)
Спішишь, тікай, рятуйся і спасайся!
Скоріше! Бо хвиля – і буде запізно...(128)*

19. Замість префікса **за-** зустрічаємо **з-** або **с-** в тих випадках, коли **з-** асимілювався:

*Лиш листя **шелесне**
І хрусне **зсохлий** пруд...(85)
Морозом листочки їх (квітів) **світять**,
Бліді і немов **скостенілі**...(105)*

20. Творення дієприкметників відбувається за допомогою суфіксів **-ач-, -уч-**:

*Як мені вас **жаль**, ви душі **мручі**,
Даремно **ждучі** щастя. Ах як **жаль**!..(99)
Щоби **сходяче** сонце привітало.
Останній блиск вечірніх тихих зір...(112)*

21. Відіменниковий прикметник “казковий” твориться за допомогою суфікса **-очн-**:

*Якийсь **казочний**, лютий **пес***

Встікався, зливсь над моїм домом...(107)

22. Спостерігаємо відсутність суфікса **-ов-** у творенні прикметників:

*Старинна баишта. Діри для гармат,
Минувшість визирає з-поза грат...(110)*

23. Замість префікса **y-** в тексті знаходимо **в-**. Це призводить до збігу приголосних:

*Всміхається з вишини
Зиронька остання...(117)*

24. Замість префікса **за-** у слові “заново” спостерігаємо вживання префікса **на-**:

*Вернися мій милий до мене
І жити почнемо **наново**...(130)*

25. Серед морфемних особливостей має місце таке явище як метатеза, тобто перестановка складів:

*Бий, лови, держи **медведя!**..(62)*

Морфемні особливості, що відбиті в поезіях Б.Лепкого, використовуються автором в основному з метою збереження розміру та ритмомелодики вірша. Але значну кількість їх автор вживає, імовірно, підсвідомо як свою повсякденну, зрозумілу і зручну лексику. Якщо у творенні слів відчувається авторський стиль, то морфологічні властивості майже повністю відбивають особливості наддністрянської говірки, що досить докладно описано у науковій діалектологічній літературі. Найпоширеніші з них:

1. У родовому відмінку множини іменник середнього роду “поле” має нульове закінчення:

*І починається нічна
Хрестів і **піль** розмова...(209)*

2. І навпаки у слові “каліка” у родовому відмінку множини є закінчення **-ів**, що не властиве літературній нормі:

*Вас лишають покоління
Як **каліків** край дороги...(229)*

3. У місцевому відмінку однини слова мають закінчення **-ю** замість **-і**:

*У далекому **краю**, в чужій стороні...(48)
По **полю** слався безконечний сум...(82)*

4. Зустрічаються слова, які в літературній мові мають категорію роду абсолютно відмінну:

*Муж має **рангу** високу і плату...(150)*

*Коли б не цей сивий **волос**
То, може б, і плакав...(72)*

5. Паралельне вживання іменників у множині та однині, тоді як в літературній нормі є тільки однина:

*Вже **мли**, ніби сни легкокрилі,
Снуються й лягають на скелі...(60)
Поле в **млі**, як в домовині
Під покривалом небіжчик...(75)*

6. В орудному відмінку множини вживаються паралельно різні форми слова “очі”:

*Здається, ніби синіми **очима**
Вдивляється у душу ген на дно...(135)
Сірий смуток з худими руками
Безмежно сумними **очами**
Довкола глядить у тривозі...(191)*

7. Іменники жіночого роду 3-ої відміни у називному відмінку мають закінчення **-а**:

*У мене донька
Була така гарна, як **ланя**...(284)*

8. Нестягнена форма прикметників, вказівних займенників:

*І в квітах тих, що в'янули в безсиллю,
Побачили **грядучую** судьбу...(83)
Моя ж душа – як струна **тая**,
Багата на всілякі тони...(49)*

9. У місцевому відмінку однини прикметники мають закінчення **-ім** замість **-ому**, **-ему**, **-єму**:

*І ти, і я розвіємся в **бездоннім вічнім морі**...(55)
Ще весільні співи чути в **твоім** домі,
А ти рада би вже знати,
Де будемо ся стрічати
Як знайомі...(133)*

10. Часте вживання редуплікованих займенників:

*Матір'ю – туга. А кумою – злість
І **тота** жура, що гризе і їсть...(44)
Вони одні остануться по мені
На світі **сім**, котрий колись покину...(138)*

11. Часто зустрічаємо форми займенників, не властиві літературній мові:

*Кругом **його** високі скелі,*

Покриті мхами, ялівцем...(60)
Чи любиш ї? Ще більш, ніж власне
Своє життя, що скоро згасне...(309)

12. Вживання усіченої форми дієслів та прикметників:

Не прошу любові, ані ласки,
*Бо любові випрохать не **мож**...(181)*
*Ой **рад** би я тебе, мила*
Та розвеселяти...(153)

13. Зберігаються давні форми дієслів:

*Щоби нас **єдирила***
Любов до життя і волі...(113)
З нас кожний місце власне має
*І на роботу **єсть** свій час...(322)*

14. Частка **-ся** пишеться окремо у препозиції відносно дієслова:

Тільки сни мені остались,
***Сни ж ся**, сни...(140)*

15. Наявність складної форми дієслів майбутнього часу недоконаного виду:

*Тут у гори **мем ходити***
Тож-то гори, тож-то красні?
*І удвійку **мем творити***
Наші думи рідні, власні...(227)

16. У 3-й особі однини зустрічаються дієслова типу “*ходе*”, “*косе*”, “*носе*”:

Не неси, дівчино
Свого серця між люди
*Бо хто-небудь **зневаже**,*
Лихе слово скаже...(154)

17. Складена форма дієслова майбутнього часу виражена дієсловом-зв'язкою бути у майбутньому часі та дієсловом минулого часу:

В брильянтові й ген-ген від землі
***Буду** тебе **пестила**...(166)*

18. Наявність усічених форм слів:

***Зак'** старі обсохнуть сльози*
Вже нове нещастя впало...(109)
***Нічо, нічо** я не забув...(131)*
З півночі вітер летить, квіти в'ялить,

Голови хилить д'землі...(86)

Отже, майже всі описані вище морфологічні явища відбивають парадигму наддністрянської говірки. Вони широко використовувалися населенням не тільки за життя та творчості Б.Лепкого, а й становлять активний словниковий запас сучасних жителів Західної України.

¹Лепкий, Богдан. Поезії. – К., 1990. Тут і далі цитуємо за вказаним виданням.

О.І. Сухолитка, асп.

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У ВИВЧЕННІ ІДІОСТИЛЮ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

Розглядаються різні підходи до вивчення ідіостилю письменника: лінгвофілософський В. Гумбольдта, психолінгвістичний Г. Шпета, структуральний Я. Мукаржовського. Визначається як операційний герменевтичний напрямок з увагою до інтерпретації тексту.

The different approaches to analysis of a personal style of the writer are analyzed: the V.Humboldt's linguistic philosophical approach, the H.Shpet's psycholinguistic approach, the Y.Mukarzhovxky's structural approach. Is determined as operative hermeneutic trend with attention to interpretation of the text.

Специфіка буття людини полягає у проникненні в суть світу, його пізнанні, здатності адаптувати накопичений культурою досвід світорозуміння й інтерпретувати його відповідно до світогляду. Дійсність, відображена у свідомості людини, є вторинним існуванням об'єктивного світу, що закріплюється і реалізується мовою.

У художніх творах ця форма мисленнєвої діяльності є засобом передачі особливостей індивідуального світосприймання і світовідчуття, глибини авторської духовності у мовностилістичній картині творчості. Світ мови відтворює сутність мовної свідомості, оформленої у відповідних мовних виразах. Він виступає посередником між світом об'єктивної дійсності та внутрішнім світом людини і сам світ мови виникає, формується під безперервним впливом цих світів. Становлення філософії мови як самостійної